

Малко известен протест (стачка) на пловдивските тютюноработници от пролетта на 1953 г.

Христо Марков

4 май 1953 год. Пловдив. По икиндия на сегашния бул. „Руски” се стоварват министрите Георги Цанков /на МВР/, Антон Югов /на промишлеността/, Райко Дамянов /подпредседател на Министерски съвет/, Станко Тодоров /на земеделието/, Георги Чанков /на държавната планова комисия/. Придружавани са от кмета на града Никола Балканджиев и Секретаря на окръжния комитет на БКП в Пловдив Иван Пръмов /Да, да свекърът на еврокомисарката на кадета Рилски, другарката Меглена/. Булевардът е отцепен от стотици милиционери. Тежката комунистическа делегация е проведена по необичаен и стряскащ повод – първата стачка в пределите на Източния блок, окончателно предаден под господството на Съветския съюз.

За това събитие няма да прочетете никъде в официалните хроники и исторически съчинителства, много малко са останали и живите, които помнят пролетните дни на 1953 г. в Пловдив, а настоящите пловдивски краеведи и „местни патриоти” умишлено избягват темата, просто защото са си производни на същата БКП, която удавя стачката в кръв и множество съдебни процеси, завършили с присъди за Белене, Стара Загора, Скравена, Сливен или Огняново.

Беше зимата между 1990 и 1991 г. течеше стачката срещу второто правителство на Луканов. На един от митингите ме пресрещна шефът на униатите в Пловдив отец Храбър Марков /Бог да го прости!!!/ и ми разказа прелюбопитна история. Радваше се като дете, че „правителството е пътник”, но държеше да се припомни „за тютюневата стачка” в града през 1953 г. – с двама от водачите ѝ лежал в Белене, та му разказали в подробности за нея. Тогава държах да го запиша, после разрових и оскъдните документи, а тия дни се опитах да допълня фактите. Почти нищо не открих, но ще споделя

какво научих за наистина уникалния политически протест. Той има и своята симптоматична предистория.

След 1878 г. в Пловдив се произвежда преди всичко рязан тютюн до 90-те години на 19 век, когато започва пълненето на цигари. Първопроходник е фирма „Златен лев“, която през 1885 г. внася машина за рязане на тютюн. През 1909 г. се създава акционерното дружество „Съединени тютюневи фабрики“ или „Картела“. След 1922 г. в Пловдив се откриват фабриките „Зора“ на Димитър Спасов и „Златен лъв“ на братята Тютюнджиян /1922г./. По време на войната градът е център на скромната промишленост, която захранва с цигари половин Западна Европа. Откриват се още три фабрики в Пловдив: „Родина“, „Болярка“ и „Изгрев“. В града е и производството на най-качествените цигари по онова време с марката „Томасян“ /един от преките наследници Ервант Хугасян доскоро беше жив/. Фамилията налага марката с качествената технология за ферментация, цигарената смеска, ниските цени на папирсите и достига през 30-те години до 1 милион цигари на смяна. По това време в Стара Загора се налага и производството на фабрика „Слънце“ на братя Белчеви /наследникът Койчо Белчев е жив и здрав и досега/. В страната най-големите играчи на този пазар са братя Чапрашикови, Палавееви, Добри Кършев, Слав Константинов и разбира се магната Анжело Куюмджийски – един от най-богатите хора в страната. Всички те имат търговски представителства в Пловдив. Но...

През 1947 г. комунистите приемат Закона за учредяване в България на държавен тютюнев монопол и всички складове, съоръжения, машини, инвентар и авоари на ... 81 /осемдесет и една !!!/ чуждестранни и български тютюно-търговски фирми в Пловдив стават „общонародна“ собственост, т.е. комунистическа. Вливат се в пловдивския клон на Държавния тютюнев монопол /ДП „Тютюнева промишленост“/ от 1 юни 1947 г. В производството, ферментацията, обработката, опаковката, експортирането, търговията с тютюн и цигари по това време в Пловдив и околността са ангажирани над 30 000 души, предимно от близките села и градския пролетариат. В пловдивската тютюнева промишленост има подписан един от първите колективни трудови договори, съществуват реално и три синдиката:

необвързания с партии Съюз на съюзите, Свободния общ работнически синдикален съюз /СОРСС/ на широките социалисти и Общия работнически синдикален съюз /ОРСС/ на тесните социалисти, разбирай - комунистите. През 1934 г. е създаден и единния Български работнически съюз. Всички те са ликвидирани след 1944 г. и на тяхно място е създаден през март 1945 г. Общ работнически професионален съюз или прословутия ОРПС /по-късно БПС, а сега КНСБ/, който официално е обявен като поделение на БКП.

Тъй като комунистите са се борили за „благо и просперитета“ на работническата класа са ликвидирани всякакви привилегии за „класата на тютюноработниците“, конфискувани са почивните станции /имало е и такива/, избити или пратени по лагери са собствениците, технолозите и търговските представители на старите фабрики, защото снабдявали с цигари „фашистка Германия“. Завинаги отиват в историята „Томасян“, Златен лъв“, „Зора“, „Тютюнджиян“. Сменени са имената на фабрики и складове. Вследствие на разгрома на този клон от промишлеността около 1950 г. вече има остър недостиг на работна ръка в определени периоди на годината. „В цигарената фабрика по онова време беше единственото място, където се назначаваше без проверка на ОФ, без искане за „партийна чистота“, даже започнаха да пращат принудително там „нездрави елементи“. Наричаха ги суинги и зози. Събраха се и доста католици, дъновисти, униати, мюсюлмани или просто „бивши хора“. Трябваше им работна ръка за тютюна.” – така разказваше симпатичния и добър мъченик на комунизма отец Храбър Марков.

Да, но поради умността на новите соцдиректори работата е сезонна – от късна есен до пролетта. Практически половин година работниците са без никакво препитание. Заплащането е в пъти по ниско от това преди 1944 г. След паричната реформа от началото на 50-те години нещата стават още по-тегави. В същото време с пълна сила си върви „вторият петгодишен народо-стопански план“, който иска и съответните „дажби“ или наряди в натура.

На 5 март 1953 г. умира „бащата на народите“ Йосиф Сталин. Дали смъртта е причината, дали се е усетило леко разпускане, но в началото на април пловдивските тютюноработници решават да защитят правата си, колкото наивно и обречено да е изглеждало намерението им. По това време

са спуснати годишните списъци за освобождаване на работниците, които остават без препитание до следващата кампания. Стари синдикални дейци, загубили перспективата „нездрави елементи” и окомуш представители на работническата класа решават да стачкуват с искане за целогодишна заетост. Добавят и няколко чисто синдикални искания за възстановяване на бонусите, които са ползвали преди национализацията. На 20 април пишат исканията си и ги пращат на премиера Вълко Червенков като изрично подчертават, че в началото на май ще напуснат работа и протестират пред секретариата на Държавния тютюнев монопол в Пловдив. Същата вечер се избира и стачен комитет. Безспорно установих, че членове в него са били: Кирил Джавезов, Димитър Бахаров, Златка Влайчева, Усин Мутов от Устина, Георги Колев-Анархиста от Карлово, Тота от Първенец, Кера Вълева, Станка от Коматево - общо били към двадесетина души, включително трима свещеници /двама православни и един католически, вероятно намерили препитание като работници/. Сред тях и няколко анархо-комунисти, които вероятно са мислели, че със смъртта на Сталин са си отишли и репресиите. Пък и те обичат стачките и бурите. Вероятно Червенков е получил искането на тютюноработниците, но защо не са взети веднага мерки?! Не е ясно и защо пловдивските първенци не предприемат нищо почти две седмици. Може и да не са счели за сериозно недоволството, може и да са се опитали да предотвратят „мирно и тихо” протеста с внедрени люде, сега само ще гадаем, но е факт, че след 20 април започват събрания по тютюневите складове в Пловдив с намерение да се протестира. Трябва да са били смели тези хора, много смели, нали?

Като център на стачния комитет се оформят бившите складове и фабриката на „Томасян” в центъра на града, където дълги години бе Стоматологията на медицинския университет. Май още е там. На 3 май ношната смяна в склада, носещ името „Иван Караджов” изгонва охраната и се барикадира вътре. В ранната сутрин милицията ги приклещва в помещенията и заключва външните врати. Вероятно не се намесват по-грубо, защото повече от протестиращите са жени. Сабахлем на 4 май спират работа и жените от складовете „Стефан Кираджиев” и „Георги Иванов”. Насочват се

към окупирания склад „Иван Караджов”, където става нещо удивително – стачниците разбиват вратите и прогонват милиционерите, които явно са били в ступор от нечуваната дързост. Стрелят във въздуха няколко пъти и се оттеглят.

Стачкуващите от трите склада правят митинг в двора на „Иван Караджов”, където се присъединяват и работници, които не са на смяна. Говорители били водачите на стачния комитет и анархиста Станьо Вълчев, който ги уверил, че „делото им е право и трябва да направят демонстрация до секретариата на монопола” – колко ли трупа са останали след заблудата, че „комунистите мислят за трудовата класа”?

Около фабриката и складовете на „Томасян” се събират протестиращите – едни казват стотици, други – хиляди. Историчката на БКП Искра Баева в книгата си сочи, че в акцията участват около 20 000 работници /стр. 86-87/, други „изследователи” подхвърлят за стотици, най-много 3 000 протестиращи. Истината няма да разберем никога, вероятно е по средата. Тук се оформят синдикалните искания: целогодишна заетост, увеличение за заплатите, петдневна работна седмица /по това време се работи и събота/, и разни такива. Явно по това време се стоварва делегацията на БКП, с която започнах. Като пловдивски комунистически деец и стар деятел за „работническа справедливост” желяе да говори другарят Югов. Придружаван от тежките тела и авторитет на държавните първенци се възправя на импровизираната трибуна в двора на днешната стоматология и започва: „Другари и другарки ...” Какво е говорил историята никога няма да научи, но... към него полетяват камъни. Пише го дори комунистическата историография в лицето на споменатата Баева. Разиграва се на живо в центъра на Пловдив сблъсъкът от романа „Тютюн”, но вече в „демократичните и щастливи” времена на втория петгодишен план на родната икономика. И тук се намесват местните величия. Другарят Иван Пръмов като пловдивски комунистически шеф се хвърля да спасява министъра, а милицията стреля във въздуха. Протестите не спират и думата взима другаря Станко Тодоров като земеделски шеф, но следва същата реакция – камъни, псувни, викове. Тогава другаря Иван Пръмов извиква от трибуната „Стреляйте!!!” и народната

милиция го прави – стреля в телата на стачкуващите. Комунистическата историчка Баева и самата БКП признават за 3 убити, 50 ранени и стотина арестувани. Моите източници говорят за доста повече. Протестиращите се разбягват, милиционерите стрелят сред викове, псувни и проклетисване. От трибуната разправата командва другарят Пръмов от Войнягово и пловдивският кмет Балканджиев. Делегацията от министри е прибрана под конвой от милиционери по улица „Ив. Вазов“. Хаосът става пълен. Докарани са душегубки и директно тъпчат в тях арестуваните. Години след това се разказва случката с Райко Дамянов, който тръгнал да бяга и се натресъл в група стачници. Оказва се, че сред протестиращите има цивилни агенти на ДС. Един от тях на втория етаж на фабриката /сегашната стоматология/ застрелва анархиста Станьо Вълев /и досега се говори, че убиецът е дядо на един от демократичните пловдивски кметове/. Станка е убита при първия залп, падат още няколко души – дали са останали живи – никой не може да каже. До гарата е застрелян и водачът на стачката Кирил Джавезов /погребан е в запечатан ковчег, а на роднините е обяснено, че са го убили... протестиращите/. Кера Вълева е прегазена от милиционерска камионетка до днешното кино „Гео Милев“. Умира на другия ден в областната болница.

Интересна съдба имат оцелелите. Димитър Бахаров и Златка Влайчева успяват да напуснат България и работят в радио „Горянин“ чак до закриването му през 1962 год. /За сведение имало е такова радио с мото „гласът на българската съпротива“, което излъчва с два предавателя на различни честоти от околностите на Атина и е заглушавано от техническите отдели на ДС в продължение на десет години. В предаванията си разказва за дейността на горянските чети в страната и нейната съветизация./

Любопитно е делото за смъртта на анархиста Станьо Вълев, който има сериозни бонуси в биографията си отпреди 9 септември като „участник в съпротивата“. Убийците му са оправдани като Пловдивският окръжен съд се позовава на Указ № 359 на Президиума на НС, приет на 28 август 1952 г. и според текстовете му е разрешено да се стреля на месо /демек да се убива/ в случаите, когато лица правят опит да преминат държавната граница. Та, според пловдивските магистрати, тоя Станьо се опитал да премине

държавната граница от... Пловдив като стачкувал и едни добри момчета го пушнали /пак припомням, че според слуховете убиецът е дядо на един от последните пловдивски кметове/.

На 26 и 27 април 1954 г. се гледа процеса срещу членовете на ДП Стойчо Мошанов и Методи Янчулев /бащата на столичния кмет от 1991 – 1995 г. Александър Янчулев/, които са обвинени, че внедрили в РП полицаия Никола Милев. Осъдени са на 3 години затвор. Изведнъж се намесва ЦК на БКП и добавя още едно прегрешение на старите демократи – „организирали и подпомагали стачката на тютюнорботниците в Пловдив от май 1953 г., тъй като искали да върнат „монопола в тютюна” на съпартийците си братя Чапрашикови”. Делото е преразгледано на 3 декември същата година и „организаторите” са осъдени, както следва: Янчулев на 15 год., а Мошанов на 12. Именно с Методи Янчулев и Усин Мутев се засича отец Храбър Марков в Белене. Те му разказват и за събитията по стачката.

Партията пък се отблагодарява подобаващо на верните си другари, потушили стачката с цената на невинни жертви. Командващият разстрелите тогавашен секретар на БКП в Пловдив Иван Пръмов е произведен в министър на земеделието. Сега се питам дали е разказвал на снаха си Меглена Кунева-Пръмова за „подвизите си” на трудовия фронт, та и тя да осветли Барозу и компания за „тежкия живот на семейството си”? Кметът Балканджиев е награден с орден за „гражданска доблест”, а шефът на пловдивската милиция е направен шеф на обединението Тютюнева промишленост. За проявеното малодушие и недостатъчен плам в речите са наказани по партийна линия Югов и Дамянов, а след смяната на Червенков са отстреляни въобще от състава на ЦК. Припомнено им е за тютюневата стачка, както дълги години ще е наричан протеста от 4 май 1953 год. Въобще, от потушителите на стачката след десетилетия оцелява по върховете на комунистическата власт само тогавашния земеделски министър Станко Тодоров, но при тях нещата са винаги абсурдни и идиотски.

След 10 ноември 1989 год. синът на Кирил Джавезов прави опит да изиска есхумация на тялото на баща си, за да докаже, че е застрелян в гръб от милиционерите и предизвика съдебно дирене за убийците. Около десетина

души от ония бурни времена са готови да свидетелстват, но „демократичните“ лекари от пловдивската съдебна медицина му отговарят, че е невъзможно, защото минало много време и било безсмислено. Това „заключение“ е подписано от бащата на един друг демократичен пловдивски кмет. През 1993 г. синът на водителя на стачката емигрира с цялото си семейство в Канада и няма никакво намерение да се връща в демократичната си родина.

Ами това е. Бях длъжен да напиша горното. През годините правих опити да разкажа за ония зловещи времена, но никой не се интересува. Правя го сега с леката надежда, че ще остане в паметта начитающите люде.